

**BERDAK 170 YAŞINDA:
BERDAK'IN ESERLERİNDEKİ OĞUZCA KELİMELER
ÜZERİNE NOTLAR***

ŞEMSETDİN ABDİNAZİMOV¹

Berdak Gargabayoğlu 1828 yılında Aral denizinin güney tarafındaki Akkala (Beyaz şehir) isimli yerde fakir Karakalpak ailesinde doğdu. On yaşına geldiğinde hem annesi hem babasını kaybeden Berdak akrabalarının evinde terbiye alır. O kendi yazdığı “Ömirim” (hayatım) şiirinde hayatının hep yoksullukta geçtiğini yazıyor. Önce o köy mescidinde, sonra da Karakalpakistan’ın kuzey tarafındaki meşhur eğitim merkezi “Karakum İşan” camisinde okudu. Camide okuduğu yıllarda Arap, Fars ve Türk dillerinde yazılmış dinî, ilmî ve edebî kitapları okudu. Berdak bu zamanlarda Aristo, Eflâtun gibi Yunan felsefecilerinin, Abülkasım Firdevsî, Mirza Bedil, Ferideddin Attar, Yunus Emre, Fuzûlî, Navayî, Mahtumkulu gibi doğunun pek çok meşhur şairini tanıdı ve onların eserlerini seyerek okudu ve onlardan çok şeyler öğrendi. O çok çalışarak kendi yaşadığı devrin ve yöresinin ünlü şairi olmaya başladı. Berdak, Karakalpak halkının cesur oğlanları hakkında *Amangeldi*, *Aydos Bii* (Aydos Bey), *Ernazar Bii* gibi tarihi eserler, halkının tarihini anlatan *Secire* (Şecere), Harezmi’nin tarihini anlatan *Harezmi* adlı eserleri yazmıştır. Şairin edebî eserlerinin hacmi 20 bin mısradan fazladır.

Şair 1990 yılında vefat etti ve Karakum mezarlığına gömüldü. Berdak’ın el yazmaları Harezmi’de kaleme alınmış olup Oğuz-Kıpçak yazı dilindedir. XIX. yüzyılın başında Karakalpak halkı arasında el yazmaları hâlinde *Garip-Aşk* (Âşık Garip), *Köroğlu*, *Bezirgan*, *Seyatül-Hamra* gibi Oğuz halk destanları bulundu.

* Bu yazının aslı Karakalpakça ve Özbekçeyle karışık Türkçe ile yazılmıştı, onu Timur Kocaoğlu çeşitli düzeltmeler yaparak Türkiye Türkçesine aktardı.

¹ Berdak ismindeki Karakalpak Devlet Üniversitesinde doçent.

Dil Özellikleri:**1. Morfoloji:**

Harezmi Türkçesinde yazılmış Mahtumkulu eserlerinin ikinci vatanı Karakalpakistan oldu. Karakalpaklar ile komşu olan Türkmenlerin dilinden çok sözlerin girdiği ve Oğuz dillerinin etkisi Berdak'ın eserlerinde açık bir şekilde görülür.

Berdak eserlerinin dilinde Oğuz dillerinde kullanılan ve Karakalpak konuşma dilinde olmayan aşağıdaki gramer ekleri bulunur:

İsim yönelme hâlinin ekleri: *-a// -e// -a*

Yetti düşmana gayreti (Yetti düşmana kuvvati);

Ne sevdalar başa düştü (Ne zorluklar başa geldi).

Akkuzatif hâlin *-ni// -ni* ekleri:

Ullı tawlarını cayladı. (Ulu dağlarını yerleştirdi),

Gezdi neçe belend tawnı (Gezdi nice yüksek dağı)

Ayrılma hâli ekleri *-dan// -den*:

Singis haslı kimden boldu, (Cengiz aslı kimden oldu)

Atası yok kündin boldu, (Atası yok güneşten oldu).

Yüklem vazifesinde kullanılan isimlere eski Türk dilindeki *-durur/-turur* yardımcı fiilinin kısaltma ekleri *-dur//dur* eklenmiştir:

Hanın kızıdur annesi,

Ata yurtudur Türkistan.

2, 7, 9, 20, 50 ve 60. sayfalarda Oğuz-Kıpçak edebî diline özgü kullanışlara rastlanır: *İkki, yetti, tohhuz, ottuz, elli, altmış*.

“Bu”, “şul”, “oşbu”, “şundın”, “şunda” işaret zamirleri, “neçuk”, “neçe” soru zamirleri ve “tamam”, “barça”, “kimse” gibi belgisiz zamirlere rastlanır. Si-

fat fiil ve zarf fiil eklerinde de Oğuz dillerine ait olan ekleri görebiliriz: Sıfat fiilin *-an//-en//-yen* şekilleri kullanılır:

Manğıt diyen kullî Manğıt
Teke diyen Teke Yavmit
Tamamı dünyanın yalan körindi.

-miş//miş ekleri olan sıfat fiiller şimdiki Karakalpak edebî dilinde kullanılmaz:

Alımlar Kuranda körmüş (Âlimler Kur'anda görmüş)
Qudayım bir şonday erdi yaratmış. (Tanrım bir şöyle eri yaratmış)

Zarf fiilinin olumsuz hâli *-mayın/-meyin* eklerine rastlanır:

Tar'k bolmayın devam keldi
Bilma'yın hayrana men'zer

Fiilin şahıs ekleri birinci tekil şahıs hâline eklendiğinde bazı durumlarda Oğuz dillerindeki gibi olumsuzluk ekleri düşürülerek kullanılmıştır:

-Almam- dedi Aydos baba
Bilman aldağı vakıtta
-Barman- dedi Ernazar biy.

Fiilin emir ve dilek kipleri birinci şahısta (*-ayın//eyin* eklerinin) kısaltılmış (sadeleştirilmiş) şekilleri (*-ay//-ey*) kullanılmıştır:

Ötken işden haber berey.
-Körey dedi Ernazar bıy.

Emir kipinin birinci çoğul şahıs hâli Oğuz dillerindeki *-alı//eli* ekleri yardımıyla anlatılmıştır:

Bir söz bar kılalı izhar
Ekkimiz baralı sözdin başına
Kel, Amanbay sorasalı.

Edatlarda “Birle'n”, “Bile'n”, “Bile”, “yana”, “yana hem”, “haki”, “wa'ga'r” edatları ve bağlaçları kullanılmıştır.

b. Söz Varlığı (Leksikoloji):

Berdak eserleri dilinin leksikolojisinde de Oğuz dillerinden giren kelimeler var. Örneğin:

Kolında temir tırnağı,
Altında yatır gırnağı.

Şairin *Akmak Padişah* (Aptal Padişah) manzum eserindeki “Kırnak” (> gırnak) kelimesi Türkmen dilinde “bıçak” anlamını vermek için kullanılmıştır:

Razı bolun ğardaşlarım
Ağardı sakal-sağlarım.

Bu örnekleri “ğardaş” kelimesi de Oğuz dillerinden alınmış olup Karakalpak dilindeki “tuwğan-tuwıskn” kelimesiyle eş anlamlıdır.

Niçe yıl geçti, niçe ay,
Herkesi yarattı Huda.

Bu örnekteki “geçti” kelimesi de Oğuz dillerinde çok kullanılır ve Karakalpak konuşma dilinde “ötti” kelimesinin anlamını verir.

Bağka gelse Gulzar sulıw
Tur eken dolanıp oynap

Bu örnekteki “dolanıp” kelimesi Türk dilinde “dolaşmak” Karakalpak dilindeki “aylanıw” kelimesiyle aynı manadadır.

Şok-şok alamatlar keldi,
Urus kelip yurtını aldı

Bu örnekteki “şok-şok” kelimesi Oğuz dillerindeki “çok”tan gelir. Sonuç olarak doğumunun üzerinden 170 yıl geçen büyük Karakalpak şairi Berdak Gargabayoğlunun eserlerinin dilinde kardeş Oğuz dillerinin etkisi görülür. Bunun başlıca sebebi uzun yüzyıllar sonucunda Oğuz ve Kıpçak dillerini konuşan halkların arasında medenî ilişkiler gelişmiştir.